

Lesson Learned of Success from Sampled Developed Temple Management with Outstanding Achievements as a Model of the Sangha in Nakhon Sawan Province

Wiparat Thongthiang¹ and Phrakrunivitsinkhan²

Received: April 9, 2025

Revised: September 15, 2025

Accepted: September 16, 2025

Abstract

The purposes of this research article were 1) to extract lesson learned of success from sampled developed temple management with outstanding achievements as a model of the Sangha in Nakhon Sawan Province; and 2) to develop policy recommendations for the sampled developed temples management with outstanding achievements as a model of the Sangha in Nakhon Sawan Province. This was the quantitative research. In-depth interviews with 17 key informants and focus group discussions with 9 monks were conducted. The sample group consisted of heads of the Sangha, abbots or assistant abbots of temples selected as outstanding sampled developed temples, provincial-level exemplary development temple selection committee, academics, and local community leaders. Purposive sampling was conducted. Descriptive data analysis was used. The research results found that 1) lesson learned of success from sampled developed temples management with

¹ Nakhon Sawan Provincial Office of Buddhism

² Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author, e-mail: tt84.2303@gmail.com, Tel. 080-3395248

outstanding achievements as a model of the Sangha in Nakhon Sawan Province consisted of 1.1) in terms of preparation, there should be preparation for the abbot aspect, the aspect of creating network of cooperation among the temple, the public, local government agencies, and education and the aspect of criteria for selecting temples and implementing 6 missions of the Sangha; 1.2) in the aspect of resources, having human resources with knowledge and abilities, having clean and shady environmental resources, having designated areas for use in proportion, and having unity among the people and government agencies in the area; 1.3) in terms of management, the principles of management were applied in the management of the temple and the principles of Ariyasacca 4 were applied in solving various problems in order to develop the temple in accordance with the established objectives. There was also cooperation with the community by thinking together, making decisions together and practicing together; 2) policy recommendations in the sampled developed temple management with outstanding achievements as a model of the Sangha in Nakhon Sawan Province consisted of 2.1) nine proactive recommendations for action, 2.2) five reactive recommendations for preparation; 2.3) six preventative recommendations for caution, and 2.4) five corrective recommendations for improvement.

Keywords: Lessons learned of success, management, sampled developed temple

การถอดบทเรียนความสำเร็จการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงาน ดีเด่นต้นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์

วิภารัตน์ ทองเที่ยง³ และพระครูนิวาสิตขันธ์⁴

Received: April 09, 2025

Revised: September 15, 2025

Accepted: September 16, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ถอดบทเรียนความสำเร็จการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต้นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์ และ 2) พัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต้นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์ โดยระเบียบวิธีวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 17 รูป/คน และการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน 9 รูป/คน กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ เจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดที่ได้รับคัดเลือกเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น กรรมการพิจารณาคัดเลือกวัดพัฒนาตัวอย่างระดับจังหวัดนักวิชาการ และผู้นำชุมชนในพื้นที่ โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา ผลการวิจัย พบว่า 1) บทเรียนความสำเร็จการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต้นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์ ประกอบด้วย 1.1) การเตรียมความพร้อม คือ การเตรียมความพร้อมด้านเจ้าอาวาส ด้านการสร้างภาคีเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัด ประชาชน ส่วนราชการในพื้นที่ และด้านการศึกษาหลักเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกวัดและการปฏิบัติตามภารกิจ 6 ด้านของคณะสงฆ์ 1.2) ทรัพยากร คือ การมีทรัพยากรบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ

³ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครสวรรค์; Nakhon Sawan Provincial Office of Buddhism

⁴ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author, e-mail: tt84.2303@gmail.com, Tel. 080-3395248

การมีทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่สะอาด ร่มรื่น มีการกำหนดพื้นที่ใช้ประโยชน์เป็นสัดส่วน ประชาชน และส่วนราชการในพื้นที่ที่มีความสามัคคี มีการทำงานแบบมีส่วนร่วม ทำให้การพัฒนาวัดเกิดความยั่งยืน 1.3) การบริหารจัดการ คือ การนำหลักการบริหารงานมาใช้ในการบริหารจัดการวัด และการนำหลักอริยสัจ 4 มาใช้ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เพื่อพัฒนาวัดให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และมีการดำเนินงานร่วมกับชุมชน โดยการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมปฏิบัติ 2) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต้นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์ ประกอบด้วย 2.1) ข้อเสนอแนะเชิงรุก 9 ข้อที่ควรทำ 2.2) ข้อเสนอแนะเชิงรับ 5 ข้อที่ควรเตรียมความพร้อม 2.3) ข้อเสนอแนะเชิงป้องกัน 6 ข้อที่ควรระวัง และ 2.4) ข้อเสนอแนะเชิงแก้ไข 5 ข้อที่ควรปรับให้ดียิ่งขึ้น

คำสำคัญ: การถอดบทเรียนความสำเร็จ, การบริหารจัดการ, วัดพัฒนาตัวอย่าง

บทนำ

ในอดีตวัดเป็นสถานที่ที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ใช้เป็นสถานศึกษาอบรมให้มีความรู้ในด้านวิชาชีพ ตำราแพทย์แผนไทย และศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ เป็นสถานที่ทำบุญบำเพ็ญกุศล เป็นศูนย์กลางการบริหารและการปกครอง รวมทั้งเป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน ดังนั้น วัดจึงเป็นสถานที่ที่สำคัญในการสืบทอดพระพุทธศาสนาตลอดมา จึงถือได้ว่าวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนไทยทั้งอดีตและปัจจุบัน โดยเจ้าอาวาสมีหน้าที่ทำนุบำรุงรักษา วัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล และต้องดูแลบริหารกิจการภายในวัดอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านการปกครอง การศึกษา การปฏิบัติ และอื่น ๆ ให้มีความก้าวหน้า ถูกต้อง เป็นระเบียบ เพื่อให้วัดเป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ซึ่งหมายถึง การพัฒนากิจการพระพุทธศาสนาหรือการพัฒนาวัดนั่นเอง สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบในการสนองงานคณะสงฆ์ สนับสนุน ส่งเสริม ทำนุบำรุง อุปถัมภ์ ค้ำครอง และพัฒนากิจการพระพุทธ

ศาสนา ได้พิจารณาเห็นว่าจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เทคโนโลยีที่เข้ามามีบทบาทต่อชีวิตประจำวันของผู้คนและสังคมมากขึ้น ทำให้เกิดการแข่งขันกันในทุก ๆ ด้าน สิ่งยั่วยุ แหล่งอบายมุข วัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาแพร่หลาย ส่งผลกระทบต่อเด็ก เยาวชนของชาติ ละทิ้งวัฒนธรรม จารีตประเพณีอันดีงามของไทยทำให้คนไทยห่างหายจากการเข้าวัดมุ่งพัฒนาด้านวัตถุมากเกินไป วัดที่เคยเป็นศูนย์กลางของชุมชนอ่อนแอลง ประกอบกับระบบบริหารหรือการปกครองในวัดเข้มแข็งไม่เพียงพอ ส่งผลให้ประชาชนขาดความศรัทธาและละทิ้งวัด สิ่งหนึ่งที่จะจูงใจให้ประชาชนหันกลับมาเข้าวัด ก็คือ การพัฒนาวัดให้เจริญรุ่งเรือง เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ และเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรม และจริยธรรม ประกอบกับรัฐบาลได้มีนโยบายที่จะส่งเสริมพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนในทุกด้าน ในการที่จะดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัด สร้างความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของวัดเพื่อให้เกิดความหวงแหนและช่วยกันพัฒนา โดยยึดหลัก บวร (บ้าน วัด โรงเรียนและราชการ) เพื่อให้ประชาชนเห็นคุณค่าและประโยชน์ขององค์กรพระพุทธศาสนา (พระครูวิรุฬห์วัชรธรรม (ศิริชัย ฐานุตโตโร), 2562)

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้กำหนดคุณสมบัติและหลักเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกอุทยานการศึกษาในวัด วัดพัฒนาตัวอย่าง และวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น ตามระเบียบของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พร้อมทั้งได้มีการพิจารณาร่วมกับเจ้าคณะจังหวัดและผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัด เพื่อคัดเลือกและประกาศผลการคัดเลือกอุทยานการศึกษาในวัด วัดพัฒนาตัวอย่าง และวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น เป็นประจำทุกปี โดยคุณสมบัติและหลักเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น ดังนี้ 1) เป็นวัดที่ถูกต้องตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม และมีชื่อในทะเบียนวัดของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ 2) เจ้าอาวาสของวัดนั้นได้รับการแต่งตั้งอย่างถูกต้องตามกฎหมาย 3) เจ้าอาวาสและพระภิกษุ สามเณร ภายในวัดต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎ ระเบียบ และคำสั่งของมหาเถรสมาคม กฎหมาย ที่เกี่ยวข้องและเป็นแบบอย่างที่ดีต่อสังคม 4) มีพระภิกษุ สามเณร อยู่ประจำตลอดทั้งปีจำนวน 5 รูป ขึ้นไป เป็นเวลาติดต่อกัน 3 ปี เป็นอย่างน้อย 5) ได้รับการคัดเลือกเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างมาแล้วไม่น้อยกว่า 2 ปี นับตั้งแต่ปีที่ได้รับการคัดเลือก 6) ไม่เคยได้รับการคัดเลือกเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น มาก่อน 7) เป็นวัดที่เข้าร่วมโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ในกรณีที่ยังไม่เข้าร่วมโครงการสามารถสมัครเข้าร่วม

โครงการ วัด ประชา รัฐ สร้างสุข พร้อมกับการยื่นเอกสารเข้าขอรับการพิจารณาคัดเลือกเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น 8) วัดและชุมชนบริเวณโดยรอบวัดมีปฏิสัมพันธ์อันดีต่อกัน 9) รายงานผลการดำเนินงานด้านการพัฒนาวัด จำนวน 6 หมวด ได้แก่ หมวดที่ 1 การสาธารณูปการ หมวดที่ 2 การปกครอง หมวดที่ 3 การศาสนศึกษา หมวดที่ 4 การเผยแพร่ หมวดที่ 5 การศึกษา สงเคราะห์ และหมวดที่ 6 การสาธารณสงเคราะห์ 10) จัดทำแผนงาน กิจกรรม หรือโครงการที่ ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม หรือเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนที่จะดำเนินการในอนาคต เมื่อได้รับการ พิจารณาให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น อย่างน้อย 3 โครงการ (สำนักงานพระพุทธศาสนา แห่งชาติ, 2563)

ในปัจจุบันจังหวัดนครสวรรค์ มีวัดจำนวนทั้งสิ้น 825 วัด แบ่งเป็นวัดสังกัดคณะสงฆ์ มหานิกาย จำนวน 804 วัด และสังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย จำนวน 21 วัด (สำนักงาน พระพุทธศาสนาจังหวัดนครสวรรค์, 2567) มีพระภิกษุ ประมาณ 4,797 รูป (สำนักงาน พระพุทธศาสนาจังหวัดนครสวรรค์, 2567) และมีวัดที่เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต้นแบบ จำนวนทั้งสิ้น 21 วัด โดยวัดที่ได้รับคัดเลือกให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น ได้แก่ วัดวรนาถบรรพต พระอารามหลวง วัดหนองกลับ วัดเก่าเลี้ยว วัดดอนไม้ วัดเขาแก้ว วัดศิรีวงศ์ วัดตากฟ้า พระอารามหลวง วัดบางมะฝ่อ วัดเขาทอง วัดวาปีรัตนาราม วัดท่าพระเจริญพรต วัดบ้านแก่ง วัดจันเสน วัดหนองโพ วัดวังน้ำขาว วัดเกยไชยเหนือ วัดไทรเหนือ วัดตากลี วัดหัวถนน เหนือ วัดประชาสรรค์ และวัดหัวดงเหนือ (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครสวรรค์, 2566) ซึ่งจะเห็นได้ว่าจำนวนวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต้นแบบของจังหวัดนครสวรรค์มีจำนวน น้อยมาก เมื่อเทียบกับจำนวนวัดทั้งหมดในจังหวัดนครสวรรค์ โดยในแต่ละปี จะมีวัดที่ส่งผลงานให้ พิจารณาคัดเลือกเพียงปีละ 1 – 2 แห่ง เท่านั้น

ปัจจุบันยังขาดการศึกษาที่ลึกถึงปัจจัยความสำเร็จในการบริหารจัดการวัดพัฒนา ตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต้นแบบ ทั้งในด้านหลักการ วิธีการ กระบวนการบริหาร จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค รวมถึงการบูรณาการหลักอริยสัจ 4 ในการพัฒนา ส่งผลให้วัดอื่น ๆ ขาดแนวทางที่ ชัดเจนในการพัฒนาตนเองให้ก้าวสู่การเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง และสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด นครสวรรค์ยังขาดข้อมูลเชิงประจักษ์ที่จะใช้ในการกำหนดมาตรการสนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนา วัดอย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อถอดบทเรียนความสำเร็จการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต้นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์
2. เพื่อพัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต้นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีกระบวนการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 17 รูป/คน และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) กับผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 9 รูป/คน

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ เจ้าอาวาสวัดหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดที่ได้รับคัดเลือกเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น กรรมการพิจารณาคัดเลือกวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นระดับจังหวัด นักวิชาการ และผู้นำชุมชนในพื้นที่ของวัดที่ได้รับคัดเลือกเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นในจังหวัดนครสวรรค์

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือทั้งหมด ๒ ประเภท ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ (Interviews Form) และแบบสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion Form)

การเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ โดยมีประเด็นสัมภาษณ์ ได้แก่ การเตรียมความพร้อมในการดำเนินการ ปัจจัยที่ทำให้วัดได้รับการคัดเลือก วิธีการบริหารจัดการวัดตามหลักอริยสัจ ๔ และข้อเสนอแนะ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์โดยวิธีการที่เหมาะสม และการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ได้จากการวิเคราะห์และข้อเสนอแนะต่าง ๆ เพื่อเสนอแนวทางการบริหารจัดการวัดและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต้นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์ โดยใช้หลักเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น ตามภารกิจ ๖ ด้าน ของคณะสงฆ์เป็นแนวทางในการสนทนากลุ่ม

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์จะไม่ใช้สถิติช่วยในการวิเคราะห์ แต่จะใช้การวิเคราะห์เนื้อหา ซึ่งได้จากการศึกษาเอกสาร และการตีความ ที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์เชิงลึก และนำคำตอบที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ทั้ง ๑๗ รูป/คน มาสรุปประเด็นเชิงเนื้อหาในภาพรวม ซึ่งครอบคลุมตามวัตถุประสงค์และขอบเขตของเนื้อหาการวิจัย

2. การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยได้นำข้อสรุปที่ได้จากการวิเคราะห์เนื้อหาและการสัมภาษณ์เชิงลึกมาดำเนินการวิเคราะห์และแยกแยะประเด็นตามกรอบ SWOT Analysis เพื่อให้เห็นจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ก่อนที่จะมีการสังเคราะห์ด้วยเทคนิค TOWS Matrix เพื่อนำไปสู่การกำหนด (ร่าง) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์ ก่อนที่จะนำเข้าสู่การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการบันทึกเสียงการสนทนากลุ่มเฉพาะ ประกอบกับที่ได้มีการจดบันทึกไว้มาสังเคราะห์ประเด็นที่สำคัญ จากนั้นจึงวิเคราะห์ตีความ สังเคราะห์อย่างเป็นระบบ โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) แล้วนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนาเพื่อให้เห็นถึงข้อเสนอแนะเชิงรุก ข้อเสนอแนะเชิงรับ ข้อเสนอแนะเชิงป้องกัน และข้อเสนอแนะเชิงแก้ไข

สรุปผลการวิจัย

1. การถอดบทเรียนความสำเร็จการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์ พบว่า วัดจะต้องมีการเตรียมความพร้อม มีทรัพยากร และมีการบริหารจัดการที่ดี ดังนี้

1.1 การเตรียมความพร้อม วัดจะต้องดำเนินการเตรียมความพร้อม ในสามมิติ ดังนี้ 1) ด้านเจ้าอาวาส โดยเจ้าอาวาสจะต้องได้รับการยอมรับและความศรัทธาจากประชาชนในพื้นที่ ปฏิบัติอยู่ในพระธรรมวินัย มีความตั้งใจที่จะพัฒนาวัด มีความเป็นผู้นำสามารถอบรมสั่งสอนบรรพชิตและคฤหัสถ์ได้ 2) ด้านการสร้างภาคีเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัด ประชาชน ส่วนราชการในพื้นที่ โดยการสร้างความสามัคคี การช่วยกันทำนุบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนา 3) ด้านความ

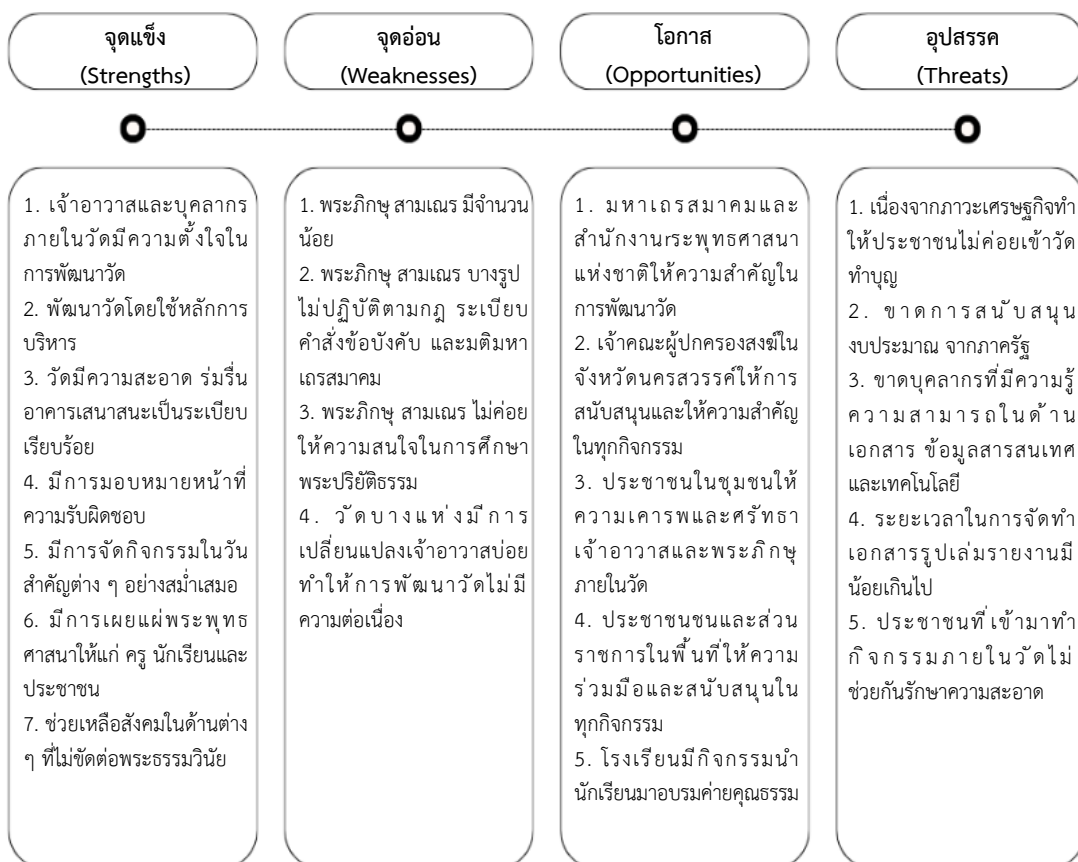
พร้อมในการศึกษาหลักเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นและการปฏิบัติตามภารกิจ 6 ด้านของคณะสงฆ์ ซึ่งเจ้าอาวาสควรศึกษาหลักเกณฑ์และนำมาปฏิบัติตามภารกิจ 6 ด้านของคณะสงฆ์ ได้แก่ การสาธารณูปการ โดยดูแล บำรุงรักษา ศาสนสถาน ศาสนสมบัติและสิ่งแวดล้อมภายในวัด ให้เป็นสถานที่สัปปายะ การปกครอง โดยการดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยให้พระภิกษุ สามเณร และศิษย์วัด ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และคำสั่งที่เกี่ยวข้อง การศาสนศึกษา โดยส่งเสริมให้พระภิกษุ สามเณรได้รับการศึกษาพระปริยัติธรรมและมหาวิทยาลัยสงฆ์ การเผยแผ่ โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนเข้าใจในหลักธรรม การศึกษาสงเคราะห์ โดยการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม ให้แก่เด็กและเยาวชน และการสาธารณสงเคราะห์ โดยการช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย

1.2 ทรัพยากร วัดจะต้องมีการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ภายในวัดเพื่อนำไปสู่การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ดังนี้ 1) ทรัพยากรบุคคล วัดต้องมีทรัพยากรบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ มีความรับผิดชอบ อยู่ในกฎ ระเบียบของวัด 2) ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมหรือสภาพแวดล้อมภายในวัด วัดมีการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดให้มีความสะอาด ร่มรื่น มีการกำหนดพื้นที่ใช้ประโยชน์เป็นสัดส่วน ทำให้วัดเป็นสถานที่สัปปายะ 3) ประชาชนและส่วนราชการในพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กัน มีการทำงานแบบมีส่วนร่วมของทุก ๆ ฝ่าย ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง การพัฒนาวัดเกิดความยั่งยืน

1.3 การบริหารจัดการ วัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต้นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์ มีการนำหลักการบริหารงานมาใช้ในการบริหารจัดการวัด และมีการนำหลักอริยสัจ 4 มาใช้ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เพื่อพัฒนาวัดให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ คือ 1) การวางแผน วัดมีการกำหนดแผนการดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อให้การพัฒนาวัดเป็นไปในแนวทางเดียวกัน 2) การจัดองค์กร มีการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของงานด้านต่าง ๆ ที่ชัดเจน มีการประสานงานร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ 3) การจัดคนเข้าทำงาน มีการมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบตามความเหมาะสม 4) การสั่งการ เจ้าอาวาสมีวิธีการต่าง ๆ มาใช้ในการวินิจฉัยสั่งการที่มีแบบแผนเป็นขั้นตอนที่เข้าใจง่าย 5) การควบคุม มีกระบวนการทำงานอย่างเป็นระบบ ปฏิบัติตามหลักภารกิจ 6 ด้านของคณะสงฆ์ สามารถตรวจสอบและประเมินผลการดำเนินงานในด้านต่าง ๆ ได้ มีการทำงานร่วมกับชุมชน ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมปฏิบัติ ทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จ

2. ผลการพัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต้นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์ พบว่า จากการวิเคราะห์เนื้อหาและการสัมภาษณ์เชิงลึกนำมาทำการวิเคราะห์ SWOT Analysis เพื่อประเมินสภาพแวดล้อมโดยการวิเคราะห์ให้เห็น จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค โดยสรุปได้ ดังนี้

SWOT Analysis

ภาพที่ 1 การวิเคราะห์ SWOT Analysis

ผลการวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต้นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์ ที่ได้จากการวิเคราะห์

และแยกแยะประเด็นตามกรอบ SWOT Analysis และการสังเคราะห์ด้วยเทคนิค TOWS Matrix หลังจากนำเข้าสู่การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion Form) ดังนี้

2.1 ข้อเสนอแนะเชิงรุก 9 ข้อที่ควรทำ คือ 1) การส่งเสริมให้วัดนำหลักการบริหารมาใช้ในการบริหารจัดการวัด ให้มีความพร้อมทั้งด้านบุคลากรและด้านสถานที่ 2) พัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวภายในจังหวัดที่มีมาตรฐาน 3) ส่งเสริมกิจกรรม Big Cleaning Day ภายในวัด ในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ 4) สนับสนุนให้วัดที่มีความพร้อมไปศึกษาดูงานวัดที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นแล้ว เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาวัด 5) วัดควรร่วมมือกับสถานศึกษาเพื่อให้พระสงฆ์ได้อบรมคุณธรรม จริยธรรม และสอนศีลธรรมให้นักเรียนในโรงเรียน 6) ให้วัดแต่ละวัดหาหรือสร้างจุดเด่นของวัดและจัดกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ เพื่อเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน ดึงดูดผู้ที่สนใจเข้ามาทำบุญในวัดมากขึ้นนำไปสู่การสร้างทุนทางวัฒนธรรม และทางศาสนา จนกลายเป็นทุนที่ก่อให้เกิดมูลค่า 7) วัดควรหารือกับผู้นำชุมชนในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการจัดหางบประมาณมาดำเนินการพัฒนาวัด 8) กำหนดให้วัดนำโครงการของคณะสงฆ์ เช่น โครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ชุมชนคุณธรรมด้วยพลังบวร เป็นต้น มาดำเนินการควบคู่ไปกับการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การคัดเลือกวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น 9) วางแผนให้มีการคัดเลือกอุทยานการศึกษาในวัดให้มีจำนวนมากในแต่ละปี เพื่อนำไปสู่การพัฒนาให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น

2.2 ข้อเสนอแนะเชิงรับ 5 ข้อที่ควรเตรียมความพร้อม คือ 1) เจ้าอาวาสควรกำหนดให้มีกฎ ระเบียบ คำสั่ง ข้อบังคับ เพื่อใช้ในการกำกับ ดูแล ความประพฤติและรักษาความสงบเรียบร้อยของผู้ที่อาศัยอยู่ภายในวัด และมีมาตรการในการลงโทษผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด 2) เจ้าอาวาสควรให้การสนับสนุนการศึกษาให้แก่พระภิกษุ สามเณร ให้ได้รับการศึกษาเพื่อให้มีความรู้ ความสามารถที่จะนำมาพัฒนาวัดในด้านต่าง ๆ 3) เจ้าอาวาสควรแต่งตั้งพระผู้ช่วยงานที่มีความรู้ด้านเทคโนโลยีสามารถประสานงานหรือส่งต่องานให้กับเจ้าอาวาสรูปใหม่ได้ หากมีการเปลี่ยนแปลงเจ้าอาวาสเพื่อให้การพัฒนาวัดสามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง 4) เจ้าอาวาสควรประสานงานโดยตรงกับสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเพื่อสอบถามข้อมูลหรือขอคำแนะนำในการดำเนินงานให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และการจัดทำรายงานผลการพัฒนาวัด เพื่อเตรียมความ

พร้อมก่อนระยะเวลาที่กำหนด 5) ให้การสนับสนุนการศึกษาให้แก่ศิษย์วัด เพื่อให้มีความรู้ความสามารถในด้านต่าง ๆ

2.3 ข้อเสนอแนะเชิงป้องกัน 6 ข้อที่ควรระวัง คือ 1) วัดควรเสริมสร้างกิจกรรมที่สร้างความสงบทางด้านจิตใจให้กับประชาชน ภายใต้สถานะเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน เพื่อให้ประชาชนหันมาเข้าวัดทำบุญ ฟังธรรม รักษาศีล มากยิ่งขึ้น 2) วัดควรจัดหาจิตอาสาเพื่อพัฒนาวัดที่มีความรู้ ความสามารถในการด้านเอกสาร ข้อมูลสารสนเทศและด้านเทคโนโลยี เพื่อช่วยในการจัดทำรายงานผลการพัฒนาวัด การจัดการด้านศาสนสมบัติของวัดและการประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่าง ๆ ที่วัดจัดขึ้น 3) วัดควรรณรงค์ให้พุทธศาสนิกชนช่วยกันลดปริมาณขยะหรือหันมาใช้บรรจุภัณฑ์ที่ย่อยสลายได้ง่ายและสร้างความเข้าใจถึงปัญหาขยะที่เกิดขึ้นภายในวัด 4) เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ควรกำชับให้วัดทุกวัดปฏิบัติตามภารกิจ 6 ด้าน ของคณะสงฆ์ อย่างสม่ำเสมอ 5) สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรมีการแยกคุณสมบัติและหลักเกณฑ์สำหรับวัดที่มีขนาดเล็กและวัดขนาดใหญ่ ที่มีทรัพยากรที่แตกต่างกัน 6) กำหนดให้มีการประเมินวัดที่ได้รับรางวัลวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นแล้ว ในทุก ๆ ปี พร้อมกับให้รางวัลวัดที่ผ่านการประเมิน เพื่อให้วัดคงสถานภาพการเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต่อไป

2.4 ข้อเสนอแนะเชิงแก้ไข 5 ข้อที่ควรปรับให้ดียิ่งขึ้น คือ 1) เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ควรมีแนวทางส่งเสริมให้พระภิกษุ ที่มีความรู้ความสามารถหรือที่จบการศึกษาแล้วไปอยู่ยังวัดที่ขาดแคลนพระภิกษุ เพื่อช่วยในการดูแลและพัฒนาวัด 2) เจ้าอาวาสควรสร้างความเข้มแข็งของคนในชุมชนให้เกิดความรัก ความสามัคคีเพื่อให้เกิดความร่วมมือ ร่วมใจในการดำเนินการแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน 3) เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ควรมีการมอบรางวัลให้กับเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเพื่อพระพุทธศาสนา พัฒนาวัดให้เกิดความเจริญ รุ่งเรือง เป็นวัดที่มีความสะอาดร่มรื่น เพื่อเป็นขวัญกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ 4) วัดควรจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์เพื่อนำเสนอกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ของวัด เพื่อเป็นแนวทางให้กับวัดอื่น ๆ 5) เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ควรร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดจัดประชุมถวายเป็นความรู้ แนะนำในเรื่องของหลักเกณฑ์หรือตัวชี้วัดต่าง ๆ ในการพัฒนาวัดให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นให้กับเจ้าอาวาสและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัด

อภิปรายผลการวิจัย

1. การถอดบทเรียนความสำเร็จการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น ต้นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์ พบว่า วัดในแต่ละวัดจะต้องมีการเตรียมความพร้อม มีทรัพยากร และมีการบริหารจัดการที่ดี ดังนี้

1.1 การเตรียมความพร้อม โดยวัดจะต้องดำเนินการเตรียมความพร้อม ในสามมิติ ดังนี้ 1) เจ้าอาวาส โดยเจ้าอาวาสจะต้องได้รับการยอมรับและความศรัทธาจากประชาชนในพื้นที่ ปฏิบัติอยู่ในพระธรรมวินัย มีความตั้งใจที่จะพัฒนาวัด มีความเป็นผู้นำสามารถอบรมสั่งสอน บรรพชิตและคฤหัสถ์ได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูอดุลสามัคคยาธาร (แสงจันทร์ เจริญคง), พระครูโสภณรัตนบัณฑิต, พระครูวิจิตรศีลาจาร และสวัสดิ์ อโณทัย (2563) พบว่า สภาพการบริหารจัดการวัดในปัจจุบันเป็นหน้าที่โดยตรงของเจ้าอาวาสผู้ทำหน้าที่ปกครอง ดูแลวัด เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด เจ้าอาวาสจึงต้องประยุกต์ใช้หลักการบริหารจัดการวัดในมิติที่เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน 2) ด้านการสร้างภาคีเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัด ประชาชน ส่วนราชการในพื้นที่ โดยการสร้างความสามัคคี การช่วยกันทำนุบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนา 3) ด้านความพร้อมในการศึกษาหลักเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นและการปฏิบัติตามภารกิจ 6 ด้านของคณะสงฆ์ ซึ่งเจ้าอาวาสควรศึกษาหลักเกณฑ์และนำมาปฏิบัติตามภารกิจ 6 ด้านของคณะสงฆ์ ได้แก่ การสาธารณูปการ โดยดูแล บำรุงรักษา ศาสนสถาน ศาสนสมบัติและสิ่งแวดล้อมภายในวัด ให้เป็นสถานที่สัปปายะ การปกครอง โดยการดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยให้พระภิกษุ สามเณร และศิษย์วัด ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และคำสั่งที่เกี่ยวข้อง การศาสนศึกษา โดยส่งเสริมให้พระภิกษุ สามเณรได้รับการศึกษาพระปริยัติธรรมและมหาวิทยาลัยสงฆ์ การเผยแผ่ โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนเข้าใจในหลักธรรม การศึกษาสงเคราะห์ โดยการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม ให้แก่เด็กและเยาวชน และการสาธารณสงเคราะห์โดยการช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหานพวิทย์ ขนดีโสภณ (นาเมือง) (2557) พบว่า 1) ด้านการจัดบริเวณวัด เป็นการพัฒนาศาสนสถานและศาสนวัตถุให้สวยงามประณีต เรียบง่าย 2) ด้านการจัดการปกครองพระภิกษุ สามเณร และศิษย์วัด มีการสอดส่องดูแลเพื่อให้การปกครองเป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศของมหาเถรสมาคมหรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช 3) ด้านการจัด

การศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณรและประชาชนมีความมุ่งหมาย 4 ลักษณะ คือ (1) การจัดการศึกษาเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม (2) การสงเคราะห์ให้เด็กและประชาชนได้รับการศึกษาในสถานศึกษาของรัฐหรือเอกชน (3) การสอนศีลธรรมในสถานศึกษาทั่วไป (4) การสงเคราะห์เกื้อกูลแก่การศึกษา 4) ด้านการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมศีลธรรม มีการดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย

1.2 ทรัพยากร วัดจะต้องมีการสำรวจทรัพยากรที่มีอยู่ภายในวัดเพื่อนำไปสู่การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ประกอบด้วย 1) วัดต้องมีทรัพยากรบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ และมีความตั้งใจที่จะร่วมกันพัฒนาวัดในทุก ๆ ด้าน มีความรับผิดชอบ อยู่ในกฎ ระเบียบของวัด 2) ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมหรือสภาพแวดล้อมภายในวัด วัดมีการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดให้มีความสะอาด ร่มรื่น มีการกำหนดพื้นที่ใช้ประโยชน์เป็นสัดส่วน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูโสภณกิจวิบูล (สุรพล สุรพล) (2556) พบว่า บทบาทที่สำคัญของพระสงฆ์ คือ การสืบทอดพระพุทธศาสนา มีหน้าที่อบรมสั่งสอนประชาชน โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ให้เข้ากับวิถีการดำเนินชีวิต พระสงฆ์มีความเป็นอยู่เรียบง่าย สามารถปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติและอยู่กับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืนเป็นอย่างดี โดยเจ้าอาวาสใช้วิธีการบริหารจัดการตามหลักการของอดีตเจ้าอาวาส และประสบการณ์ที่ได้ประสบมา เป็นวิธีการในการบริหารจัดการ คือ การดูแลซ่อมแซม รักษาสิ่งที่มีอยู่ให้คงสภาพที่จะใช้งานได้ หรือสร้างใหม่เพื่อทดแทนของเก่าที่หมดสภาพไปตามกาลเวลา แต่ยังคงไว้ซึ่งรูปแบบและสถาปัตยกรรมที่มีอยู่เก่าก่อน 3) ประชาชนและส่วนราชการในพื้นที่มีความสามัคคีกัน มีการทำงานแบบมีส่วนร่วมของทุก ๆ ฝ่าย ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง การพัฒนาวัดเกิดความยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูกิตติพัฒนานุกุล เชน้อย และพระครูสิริธรรมาภีรต (2567) พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาสังคม โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในกระบวนการคิด วางแผน และดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน หลักการสำคัญได้แก่ การสร้างความสัมพันธ์ที่ดี การทำงานเป็นทีม และการเสริมสร้างพลังชุมชน โดยแนวคิด “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) ถือเป็นกรอบในการรวมพลังชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

1.3 การบริหารจัดการ วัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต้นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์ มีการนำหลักการบริหารงานมาใช้ในการบริหารจัดการวัด และมีการนำหลัก

อริยสัจ 4 มาใช้ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เพื่อพัฒนาวัดให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ คือ 1) การวางแผน วัดมีการกำหนดแผนการดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อให้การพัฒนาวัดเป็นไปในแนวทางเดียวกัน 2) การจัดองค์กร มีการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของงานด้านต่าง ๆ ที่ชัดเจน มีการประสานงานร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ 3) การจัดคนเข้าทำงาน มีการมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบตามความเหมาะสม 4) การสั่งการ เจ้าอาวาสมีวิธีการต่าง ๆ มาใช้ในการวินิจฉัยสั่งการที่มีแบบแผนเป็นขั้นตอนที่เข้าใจง่าย 5) การควบคุม มีกระบวนการทำงานอย่างเป็นระบบ ปฏิบัติตามหลักภารกิจ 6 ด้านของคณะสงฆ์ สามารถตรวจสอบและประเมินผลการดำเนินงานในด้านต่าง ๆ ได้ มีการทำงานร่วมกับชุมชน ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมปฏิบัติ ทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระเริ่ม ไชตะขบ, นลินทิพย์ พิมพ์กลัด และกิ่งแก้ว ปะติตังโข (2560) พบว่า สภาพปัจจุบันของการมีส่วนร่วมระหว่างวัดและชุมชนในการจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาโดยอยู่ในระดับมาก เรียงตามลำดับดังนี้ ด้านการริเริ่มการดำเนินการ ด้านการดำเนินงาน ด้านการวางแผนการดำเนินการ และด้านการประเมินผล

2. ผลการพัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต้นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์ พบว่า จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากการถอดบทเรียนความสำเร็จการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต้นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์ ทำให้ได้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต้นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์ ดังนี้

2.1 ข้อเสนอแนะเชิงรุก 9 ข้อที่ควรทำ คือ 1) การส่งเสริมให้วัดนำหลักการบริหารมาใช้ในการบริหารจัดการวัด ให้มีความพร้อมทั้งด้านบุคลากรและด้านสถานที่ 2) พัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวภายในจังหวัดที่มีมาตรฐาน 3) ส่งเสริมกิจกรรม Big Cleaning Day ภายในวัด ในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ 4) สนับสนุนให้วัดที่มีความพร้อมไปศึกษาดูงานวัดที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นแล้ว เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาวัด 5) วัดควรร่วมมือกับสถานศึกษาเพื่อให้พระสงฆ์ได้อบรมคุณธรรม จริยธรรม และสอนศีลธรรมให้นักเรียนในโรงเรียน 6) ให้วัดแต่ละวัดหาหรือสร้างจุดเด่นของวัดและจัดกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ เพื่อเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน ดึงดูดผู้สนใจเข้ามาทำบุญในวัดมากขึ้นนำไปสู่การสร้างทุนทางวัฒนธรรม และทางศาสนา

จนกลายเป็นทุนที่ก่อให้เกิดมูลค่า 7) วัดควรหารือกับผู้นำชุมชนในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการจัดหางบประมาณมาดำเนินการพัฒนาวัด 8) กำหนดให้วัดนำโครงการของคณะสงฆ์ เช่น โครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ชุมชนคุณธรรมด้วยพลังบวร เป็นต้น มาดำเนินการควบคู่ไปกับการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การคัดเลือกวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น 9) วางแผนให้มีการคัดเลือกอุทยานการศึกษาในวัดให้มีจำนวนมากในแต่ละปี เพื่อนำไปสู่การพัฒนาให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระปลัดมณี วฑฒโน (พรมมา) (2561) พบว่า มีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ได้แก่ 1) ส่งเสริมทรัพยากรบุคคลในวัดและนอกวัดหรือผู้สนองงานบริหารวัดโดยการส่งไปอบรมในหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อนำแนวคิด ยุทธศาสตร์ กลับมาพัฒนาการบริหารวัด โดยประยุกต์ให้เหมาะกับทรัพยากรต่าง ๆ ของวัดอย่างเหมาะสม 2) สร้างแผนการบริหารวัดให้มีระบบการจัดการทั้งทางด้านทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของวัดและการเงินให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น เพื่อสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

2.2 ข้อเสนอแนะเชิงรับ 5 ข้อที่ควรเตรียมความพร้อม คือ 1) เจ้าอาวาสควรกำหนดให้มีกฎ ระเบียบ คำสั่ง ข้อบังคับ เพื่อใช้ในการกำกับ ดูแล ความประพฤติและรักษาความสงบเรียบร้อยของผู้ที่อาศัยอยู่ภายในวัด และมีมาตรการในการลงโทษผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด 2) เจ้าอาวาสควรให้การสนับสนุนการศึกษาให้แก่พระภิกษุ สามเณร ให้ได้รับการศึกษาเพื่อให้มีความรู้ ความสามารถที่จะนำมาพัฒนาวัดในด้านต่าง ๆ 3) เจ้าอาวาสควรแต่งตั้งพระผู้ช่วยงานที่มีความรู้ด้านเทคโนโลยีสามารถประสานงานหรือส่งต่องานให้กับเจ้าอาวาสรูปใหม่ได้ หากมีการเปลี่ยนแปลงเจ้าอาวาสเพื่อให้การพัฒนาวัดสามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง 4) เจ้าอาวาสควรประสานงานโดยตรงกับสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเพื่อสอบถามข้อมูลหรือขอคำแนะนำในการดำเนินงานให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และการจัดทำรายงานผลการพัฒนาวัด เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนระยะเวลาที่กำหนด 5) ให้การสนับสนุนการศึกษาให้แก่ศิษย์วัด เพื่อให้มีความรู้ความสามารถในด้านต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสมุห์มโณวัฒน์ ธมฺมโชโต (แพเพชร), พระครูอรุณสุตาลังการ (ปรีดา ขนดีโสภณ), พระครูวิรัตธรรมโชติ (มีชัย พุทฺธสุโร) และพระสมุห์ ธนภัทร ธนภทโท (ทิพย์วงษ์) (2564) พบว่า ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาวัดฯ ได้แก่ 1) ด้านการปกครอง เจ้าอาวาสควรทบทวนควบคุมดูแลความประพฤติปฏิบัติของหมู่พระภิกษุสงฆ์ 2) ด้านศาสนศึกษา ควรสนับสนุนและให้โอกาสทางการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร 3) ด้านการเผย

แม่ ใช้เทคโนโลยีช่วยเผยแผ่ศาสนา 4) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ควรมีการสนับสนุนการเรียนให้นักเรียน นักศึกษา และพระภิกษุสามเณร 5) ด้านสาธารณูปการ บูรณะซ่อมแซมเสนาสนะหรือถาวรวัตถุ และ 6) ด้านสาธารณะสงเคราะห์ ควรมีการช่วยเหลือประชาชนในยามที่เกิดภัยพิบัติต่าง ๆ

2.3 ข้อเสนอแนะเชิงป้องกัน 6 ข้อที่ควรระวัง คือ 1) วัดควรเสริมสร้างกิจกรรมที่สร้างความสงบทางด้านจิตใจให้กับประชาชน ภายใต้สภาวะเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน เพื่อให้ประชาชนหันมาเข้าวัดทำบุญ ฟังธรรม รักษาศีล มากยิ่งขึ้น 2) วัดควรจัดหาจิตอาสาเพื่อพัฒนาวัดที่มีความรู้ ความสามารถในการด้านเอกสาร ข้อมูลสารสนเทศและด้านเทคโนโลยี เพื่อช่วยในการจัดทำรายงานผลการพัฒนาวัด การจัดการด้านศาสนสมบัติของวัดและการประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่าง ๆ ที่วัดจัดขึ้น 3) วัดควรรณรงค์ให้พุทธศาสนิกชนช่วยกันลดปริมาณขยะหรือหันมาใช้บรรจุภัณฑ์ที่ย่อยสลายได้ง่ายและสร้างความเข้าใจถึงปัญหาขยะที่เกิดขึ้นภายในวัด 4) สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรมีการแยกคุณสมบัติและหลักเกณฑ์สำหรับวัดที่มีขนาดเล็กและวัดขนาดใหญ่ ที่มีทรัพยากรที่แตกต่างกัน 5) กำหนดให้มีการประเมินวัดที่ได้รับรางวัลวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นแล้ว ในทุก ๆ ปี พร้อมกับให้รางวัลวัดที่ผ่านการประเมิน เพื่อให้วัดคงสถานภาพการเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต่อไป 6) เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ควรกำชับให้วัดทุกวัดปฏิบัติตามภารกิจ 6 ด้าน ของคณะสงฆ์ อย่างสม่ำเสมอ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สมศักดิ์ สนพะเนาว์, สิริภพ สอนดง และพระมหาสุพร รกขิตธมฺโม (2564) พบว่า มีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย คือ 1) ควรสนับสนุนงานการดำเนินงานของคณะสงฆ์ตามพันธกิจ 6 ด้าน เพื่อให้มีความโดดเด่นทั้ง 6 ประการ เพื่อเป็นการพัฒนาความร่วมมือทางพระสังฆาธิการ คณะสงฆ์ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยมีการปรึกษาหารือเกี่ยวกับการวางแผนงานให้เป็นระบบ 2) ควรสนับสนุนการดำเนินงานของคณะสงฆ์ตามพันธกิจ 6 ด้าน ด้านการพัฒนาการศึกษาของพระสงฆ์ทั้งปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ให้เป็นรูปธรรม มีระบบการวางแผนงานที่ชัดเจน เพื่อเป็นการขับเคลื่อนองค์ความรู้ สร้างสติปัญญาให้เกิดขึ้น

2.4 ข้อเสนอแนะเชิงแก้ไข 5 ข้อที่ควรปรับให้ดียิ่งขึ้น คือ 1) เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ควรมีแนวทางส่งเสริมให้พระภิกษุ ที่มีความรู้ความสามารถหรือที่จบการศึกษาแล้วไปอยู่ยังวัดที่ขาดแคลนพระภิกษุ เพื่อช่วยในการดูแลและพัฒนาวัด 2) เจ้าอาวาสควรสร้างความเข้มแข็งของคนในชุมชนให้เกิดความรักความสามัคคีเพื่อให้เกิดความร่วมมือ ร่วมใจในการดำเนินการแบบมีส่วนร่วม

ของคนในชุมชน 3) เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ควรจะมีการมอบรางวัลให้กับเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา พัฒนาวัดให้เกิดความเจริญ รุ่งเรือง เพื่อเป็นขวัญกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ 4) วัดควรจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์เพื่อนำเสนอกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ของวัด เพื่อเป็นแนวทางให้กับวัดอื่น ๆ 5) เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ควรร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนา จังหวัดจัดประชุมถวายเป็นความรู้ แนะนำในเรื่องของหลักเกณฑ์หรือตัวชี้วัดต่าง ๆ ในการพัฒนาวัดให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นให้กับเจ้าอาวาสและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูวิรุฬหวัชรธรรม (ศิริชัยนุตโตโร) (2562) พบว่า มีข้อเสนอแนะ คือ การพัฒนาวัดอย่างต่อเนื่องไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม ทางวัดควรนำรูปแบบการมีส่วนร่วมเข้ามาใช้ในการพัฒนาวัดอีกด้วยโดยใช้หลักการ 4 หลัก คือ 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยมีการเปิดโอกาสให้พระภิกษุสามเณรหรือคฤหัสถ์ ตลอดจนประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชุมชน คิดหารูปแบบวิธีการพัฒนาวัดให้ดียิ่งขึ้น 2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ การที่พระภิกษุสามเณรหรือคฤหัสถ์ ตลอดจนประชาชนในท้องถิ่นได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการประสานหรือวางแผนในการแก้ไขปัญหาในการพัฒนาซึ่งเกิดขึ้นแล้ว หรือยังไม่เกิดขึ้นก็ตาม 3) การมีส่วนร่วมในประโยชน์ที่ท้องถิ่นจะได้รับ การมีส่วนร่วมในการสร้างผลงานให้ชุมชนได้รับประโยชน์อย่างสูงสุดต่อการร่วมกันในการพัฒนาวัดและรักษาสิ่งแวดล้อมภายในวัดให้อยู่ในสภาพดี และ 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล การที่พระภิกษุสามเณรหรือคฤหัสถ์ ตลอดจนประชาชนในท้องถิ่นได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการติดตาม ตรวจสอบผลที่ตนเองและคนในชุมชนได้จัดการในด้านพัฒนาขึ้นว่ามีทิศทางไปในด้านใดบ้าง เช่น มีทิศทางไปในด้านที่ดีขึ้น และมีประสิทธิภาพมากขึ้นในการพัฒนาวัดดังกล่าว

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยเรื่อง “การถอดบทเรียนความสำเร็จการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต้นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์” มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

จากภาพสามารถอธิบายถึงกระบวนการในการบริหารจัดการวัดให้ได้รับการคัดเลือกให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต้นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์ ดังนี้

1. ความสำเร็จในการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต้นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์ สามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สะท้อนความสำเร็จในสามมิติสำคัญ ได้แก่ 1) การเตรียมความพร้อม 2) การจัดการทรัพยากร และ 3) การบริหารจัดการเชิงระบบควบคู่กับการบริหารจัดการเชิงพุทธ

1) การเตรียมความพร้อม

- บทบาทของเจ้าอาวาสในฐานะผู้นำ คือ เจ้าอาวาสต้องเป็นผู้ได้รับการยอมรับความศรัทธา และสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาวัดได้

- ภาวศึเครือข่ายความร่วมมือ คือ การสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างวัด ประชาชน และส่วนราชการในพื้นที่ เพื่อสนับสนุนและขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนา

- การยึดเกณฑ์มาตรฐานของคณะสงฆ์ คือ การศึกษาและปฏิบัติตามภารกิจ 6 ด้านของคณะสงฆ์ ได้แก่ การสาธารณูปการ การปกครอง การศาสนศึกษา การเผยแผ่ การศึกษา สงเคราะห์ และด้านการสาธารณสงเคราะห์

2) การจัดการทรัพยากร

- ทรัพยากรบุคคล ประกอบด้วย พระภิกษุ สามเณร คณะกรรมการวัด ผู้ที่เกี่ยวข้องภายในวัด และอาสาสมัครชุมชน

- ทรัพยากรสิ่งแวดลอม ประกอบด้วย ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ที่ดิน ต้นไม้ แหล่งน้ำ และทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ อาคาร เสนาสนะ โบราณสถาน และสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ

- ทรัพยากรเครือข่ายสังคม ประกอบด้วย ประชาชนในพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานรัฐ

การบริหารจัดการทรัพยากรทั้งหมดต้องมุ่งสู่ความยั่งยืน และการพัฒนาวัดในทุกมิติ

3) การบริหารจัดการเชิงระบบควบคู่กับการบริหารจัดการเชิงพุทธ

การนำหลักการบริหารมาใช้ ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์กร การบริหารคน การสั่งการ และการควบคุม และการประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ 4 ในการวิเคราะห์ปัญหาและหา

ทางออก ทำให้การดำเนินงานสอดคล้องทั้งกับเหตุผลเชิงวิชาการและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ส่งผลให้การพัฒนาวัดมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และเกิดผลสัมฤทธิ์ ตามวัตถุประสงค์

2. จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากการถอดบทเรียนความสำเร็จการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต้นแบบของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครสวรรค์ ทำให้ได้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในสี่มิติ ดังนี้ 1) ข้อเสนอแนะเชิงรุก 9 ข้อที่ควรทำเพื่อยกระดับวัด 2) ข้อเสนอแนะเชิงรับ 5 ข้อที่ควรเตรียมความพร้อมก่อนเผชิญปัญหา 3) ข้อเสนอแนะเชิงป้องกัน 6 ข้อที่ควรระวังเพื่อเฝ้าระวังความเสี่ยง และ 4) ข้อเสนอแนะเชิงแก้ไข 5 ข้อที่ควรนำไปเป็นแนวทางปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ควรมีนโยบายให้วัดที่มีการเตรียมความพร้อม มีทรัพยากรที่เพียงพอ และมีการบริหารจัดการที่เป็นมาตรฐานแล้ว ยกย่องวัดไปสู่วัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น

2. คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ควรมีการบริหารจัดการให้วัดมีการพัฒนาด้านทรัพยากร ให้มีศักยภาพและเพียงพอเพื่อการพัฒนาวัดให้เกิดความยั่งยืน

3. คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ควรสอดส่อง ดูแล ให้คำปรึกษา และกำชับให้วัดทุกวัดมีการบริหารจัดการวัดอย่างเป็นระบบ มีแนวทางการดำเนินงานและปฏิบัติตามภารกิจ 6 ด้านของคณะสงฆ์อย่างสม่ำเสมอ

4. มหาเถรสมาคมควรร่วมมือกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาวัดและพัฒนาบุคลากรภายในวัดเพื่อให้เกิดการพัฒนาในทุกๆด้านอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. วัดควรดำเนินการบริหารจัดการวัดทั้งด้านการสาธารณูปการ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการเผยแผ่ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ โดยมีแนวทางปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น

2. วัดควรพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ ความสามารถ เพื่อนำมาพัฒนาวัดให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ และการพัฒนาอยู่บนพื้นฐานของทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ภายในวัด บริหารงานแบบมีส่วนร่วมของประชาชนและส่วนราชการต่าง ๆ ในพื้นที่ เพื่อก่อให้เกิดการทำงาน แบบบูรณาการร่วมกัน

3. เจ้าอาวาสวัดทุกวัดควรมีการวางแผนการดำเนินงานตามภารกิจ 6 ด้านของ คณะสงฆ์และมีการรายงานผลการดำเนินงานเป็นประจำในทุกปี เพื่อเป็นการกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาวัดให้วัดเป็นศูนย์กลางชุมชนอย่างแท้จริง และยั่งยืน

4. เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์และสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครสวรรค์ ควรจัดอบรมถวายความรู้ในการบริหารจัดการวัด และหลักเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกวัดพัฒนา ตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น และจัดให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการดำเนินการบริหารจัดการ วัดของเจ้าอาวาสวัดที่ได้รับคัดเลือกให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นแล้ว ให้กับวัดในเขต ปกครองเพื่อให้วัดอื่น ๆ ได้นำไปปรับใช้และเพิ่มทักษะในการบริหารจัดการวัดของตนเอง

เอกสารอ้างอิง

- พระครูกิตติวัฒนานุกูล ช่งนุ้ย และพระครูสิริธรรมาภิรต. (2567). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการ พัฒนาพุทธศาสนสถาน: ศึกษาเฉพาะกรณี ที่พักสงฆ์ป่าเวฬุวัน บ้านสหกรณ์ อำเภอ พุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์*, 29(2), 187-199.
- พระครูวิรุฬห์วัชรธรรม (ศิริชัย ฐานุตโตโร). (2562). เส้นทางของการพัฒนาวัดให้เป็น “วัดพัฒนา”. *วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์*, 6(3), 172-184.
- พระครูโสภณกัจจิบูล (สุรพล สุรพล). (2556). *การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดพัฒนาตัวอย่าง ในจังหวัดนครปฐม*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูอดุลสามัคคยาธาร (แสงจันทร์ เจริญคง), พระครูโสภณรัตนบัณฑิต, พระครูวิจิตรศีลาจาร และ สวัสดิ์ อโณทัย. (2563). บทบาทของเจ้าอาวาสในการบริหารจัดการวัดในสังคมไทย ปัจจุบัน. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์*, 7(5), 102-116.

- พระปลัดมณี วฑฒโน (พรมา). (2561). *ศึกษาการพัฒนาวัดใหม่ห้วยลึกจังหวัดนครปฐมให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง*. (สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหานพวิทย์ ขนดีโสภณ (นาเมือง). (2557). *การบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารจัดการคณะสงฆ์). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเริ่ม ไชตะขบ, นลินทิพย์ พิมพ์กลัด และกิ่งแก้ว ปะติตั้งโข. (2560). แนวทางการมีส่วนร่วมระหว่างวัดและชุมชนในการจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยศิลปากร*, 10(1), 1895-1896.
- พระสมุห์มโนวัฒน์ ธรรมโชโต (แพเพชร), พระครูอรุณสุตาลังการ (ปรีดา ขนดีโสภณ), พระครูวิรัตธรรมโชติ (มีชัย พุทธสุโร) และพระสมุห์ธนภัทร ธนภทโท (ทิพย์วงศ์). (2564). แนวทางการพัฒนาวัดโดยใช้ชุมชนรอบวัดเป็นฐาน ศึกษาเฉพาะกรณีวัดโพธิ์वास ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี. *วารสารมหาจุฬานาครธรรม*, 8(5), 42-57.
- สมศักดิ์ สนพะเนาว์, สิริภพ สอนดง และพระมหาสุพร รกขิตธโม. (2564). แนวทางการดำเนินงานตามพันธกิจ 6 ด้านของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครราชสีมา. *วารสารวิชาการ มจร บุรีรัมย์*, 6(1), 31-45.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครสวรรค์. (2566). *รายชื่ออุทยานการศึกษาในวัด วัดพัฒนาตัวอย่าง และวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น จังหวัดนครสวรรค์*. (อัดสำเนา)
- สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครสวรรค์. (2567). *ข้อมูลวัดในจังหวัดนครสวรรค์*. เข้าถึงได้จาก <https://nsn.onab.go.th/th/content/category/detail/id/17/iid/746>.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครสวรรค์. (2567). *จำนวนพระภิกษุ สามเณร บัณฑิตฐานข้อมูลจังหวัดนครสวรรค์*. เข้าถึงได้จาก <https://nsn.onab.go.th/th/content/category/detail/id/17/iid/744>.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2563). *การคัดเลือกวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น วัดพัฒนาตัวอย่าง และอุทยานการศึกษาในวัด ประจำปีงบประมาณ 2563*. (อัดสำเนา)